

*Magyar vesszőn muzulmán virágok**Egy Sinka-versciklus olvasata*

1966 januárjában Sinka István az alábbi levél kíséretében verseket küldött Váci Mihálynak, az *Új Írás* szerkesztőjének: „Édes Miskám! Az első világháború után Magyarország és Törökország között olyan baráti megállapodás jött létre, hogy mezőgazdasági cseretanulmányút keretében magyar fiatal emberek Törökországba mehessenek tanulmányútra, török fiatalok pedig ide jöhessenek hozzánk. Így került a kárászmegyeri gazdaságba egy Muhammad nevű fiatalember. Apja arab, anyja török volt. Kedves fiú volt, most is jól emlékszem rá. Elég jól törte a magyar nyelvet. Járt Iránban, Szíriában és hát sokfelé Törökországban. Brüsszában volt az otthonuk főleg. Nos, ennek a Muhammadnak a bőribe öltözködtem én bele, és így írtam ezt a *Magyar vesszőn muzulmán virágok* című ciklust, miből, ín, párat itt küldök Neked. Sinka-versek ezek a javából. Ami a tárgyi és helyi dolgokat illeti, éveken át minden ilyen irodalmat, földrajzot áttanulmányoztam, ott sincs semmi hiba tehát! Arra kérlek, hogy hozd őket, vagy küldd haza. [...]”¹

A versanyag már a folyóirat márciusi számában megjelent (*Síkon és hegyeken, Nincs rá felelet, Szélbe engedett falevél, Vízárús, Rózsaszín karaván, Szénégetők a Taurusban, Iránból hazafele*). Bizony, Sinka-versek ezek a javából! Ezt azért kell hangsúlyoznunk, mert már pályája delelőjén az az álláspont alakult ki, hogy legerősebb műfaja a ballada, legfontosabb költői hozománya „az alulsó ország”, az indiai minőségű magyar népelet ábrázolása. Ez talán igaz is. De az esztétikum felől közelítve az életműhöz, a himnuszokat sem szabad lebecsülni, mint ahogy Veres Péter tette. Szerintünk a későbbi átdolgozás, az „extatikus túlnyomás” (Németh László szavaival a „sípoló gőz”) lecsapolása következtében lanyhult bűve-rejük, halványult mágikus sugallatuk. Vagyis a kimondott szó csaknem önmagával lett egyenlő. Így a himnuszok ugyan közvetlenebb hatást keltenek, a varázslatos felhangok viszont elvesztek.

Alkata szerint keleti jellegű költészet a Sinkáé abban az értelemben, ahogy a fogalmat Hegel meghatározta.² Vagyis a keleti költészetben teljes a világ, szintetikus az érzékelésmód: a lírikum, a mitológia (hitvilág) és a bölcsélet egységet alkot. Sinka szemléletében és nyelvhasználatában ösztönösen, majd tudatosan vonzódott a keletiséghez. Nem véletlenül választotta első kötete címét (*Himnuszok Kelet kapujában*), később a *Kelet siratása* és több más verse jelzi nosztalgiájának irányultságát. Részbe volt abban is, hogy a hármójuk (Szabó Pállal, Barsi Dénessel) által alapított folyóirat a *Kelet Népe* nevet kapta a keresztségekben. Illyés Gyuláról szólva írta: „ma már egymás mellett állunk, s ő most is, sőt jobban, mint valaha, Párizs tájait álmodja, és London fele néz. Én meg inkább Biharnak sottogok örökké, s álmaimmal keletre vágok”. Ezért is maradhatott meg benne élesen a kárászmegyeri Muhammaddal való találkozások emléke.

1 In *In memoriam Sinka István*. Szerk. Medvigy Endre. Bp., 1999, 225.

2 „Vannak költőibb és kevésbé költői jellegek, korérzúletek és világnézetek. Így pl. a tudat keleti formája egészében poétikusabb, mint – Görögországot kivéve – a nyugati. Keleten mindig a széttagolatlanság, egységes szubsztancialitás a fontos...” Hegel: *Esztétika*. Rövidített változat. Bp., 1979, 339.

A „muzulmán virágok” első változata 1953 és 1954 között keletkezett, sorrendjük nincs dokumentálva, születhettek egyvégtében vagy csordogálva. Annyi tudható, hogy az 1960-as években javíttatta őket, de csak néhány vers alatt található évszám.³ Az *Új Írás* közleménye után csak a Vésztőn kiadott *Megzendül az erdő* (1987), majd a *Lovasok opál mezőkön* (1987) című kötetben folytatódott a költemények közzététele, végül az *Összegyűjtött versekben* (1993) jelent meg a 41 inkább kisebb, mint nagyobb lirico-epikai versstruktúra.

Sinka az 1950-es években külső és belső alkotói válságba sodródott. Már elhallgattatása előtt emésztette a *hogyan tovább* dilemmája. A himnuszok után – amelyekben erősen maszkírozta, stilizálta magát – áttért a személyes költészetre, magánélményeinek, saját gyötrelmeinek kidalolására. Még a balladákba is belevitte szerzői önmagát, akkor is a fekete bojtárról szól a vers, ha az egyes szám harmadik személyben fogalmazódott. Más kérdés, hogy legtöbb esetben a mű tökéletességének visszfénye vetül a személyes vonásokra is. A feltűnően termékeny 1947-es és ’48-as év után be kellett látnia, hogy a balladák számát nem lehet, nem érdemes tovább szaporítani, mert a történelem kihúzta alóluk a társadalmi alapot, másrészt a variációk már nem erősítik egymást. Közben a hatalom kirekesztette a költőt az irodalmi életből, ő pedig sokáig nem volt hajlandó megalkudni a közlés érdekében sem. Amikor végre oldódott körülötte a légkör, s a publikálás lehetősége ismét felcsillant előtte, hazudni nem akart. Márpedig az új történelmi kurzusban a parasztság sorsa ismét zátonyra futott, tehát nem volt pozitívum, amit szembe lehetett volna állítani a réggel. A költő újabb, a szocialista érában elszenvedett sérelmeit, felhorszolt közérzetét pedig csak a publikálás reménye nélkül formálhatta volna költészeté. Ugyanaz a hontalanság, becsapottságérzés kerítette hatalmába, tartotta fogva, mint pályakezdése idején. Elégikus hangulatának csak úgy tudott hangot adni, hogy áttételes, allegorikus formát választott. Életfelfogásának modelljét – az emberi szuverenitásért, az egyén szabadságáért vállalt hősiesség vagy hősiességnek gondolt erőfeszítést – „pót-én-kivetítéssel” (Weöres Sándor) tárgyiasította. Muhammad „bőribbe bújt”, tudatszintjéhez igazodott, de magára is gondolt. Am jó érzékkel mellőzte a személyes, azonosítható életmozzanatokot, csak a belső hang folyamatosságára ügyelt. A sors üldözte ember hányódását akarta ábrázolni, aki számára a valóság irreálissá torzult. A költőnek és muzulmán modelljének abban közös a sorsa, hogy mindkettőjüket maga alá gyűrte a társadalom. Az csak távoli egyezés, talán Sinka nem is mérte fel tudatosan, hogy Muhammad apja arab, anyja török, ő pedig anyai részről román származású volt (édesanyja Nutz Erzsébet), ám ez a kettős-ség a költő életében nem volt konfliktusforrás.

Nem tudjuk, hogy annak idején a Muhammmal való beszélgetések mennyire voltak intellektuális értelemben elmélyültek, de ihletőknek, fantáziagyújtóknak bizonyultak, ha több mint harminc év után is alakító erővel hatottak rá. A versciklusnak nincs egységes cselekményes szerkezete, lezárt története, kerek kompozíciója. Muhammad kilétét és konfliktusait a versek referenciális utalásaiból csak mozaikosan lehet összeállítani. Apja arab, anyja török (*Amína orosz fia*). Apja halász, ő maga is halászott. Hasszán úr azonban gyanúra megbotoztatta (*Botozás gyanúra*), majd árulás folytán börtönbe került (*Árulkodó puskaműves*). Elítélték, de ő megszökött, jöllehet az örök löttek rá (*A mély sötétjei között*). Azóta úton van. Pedig a hosszú utak gyötrelmesek, a körülmények, az emberek sokszor ellenségesek, nem kínálnak menedéket még a betegnek sem (*Nincs rá felelet*). A költemé-

3 Medvigy Endre szerk.: *Lovasok opál mezőkön*. Bp., 1987, 428–429.

4 1923-ban megszüntették Törökországban a szultáni hatalmat, Musztafa Kemal, a későbbi köztársasági elnök (Kemal Atatürk, „a törökök atyja”) vette át a politikai irányítást, s modernizálta az országot. A nyomort azonban, különösen az egykori oszmán birodalom ázsiai részén, nem tudta felszámolni.

nyek, azaz Muhammad vándorlásainak történelmi ideje teljességgel stilizált.⁴ Egy helyütt a versi beszélő így sóhajt fel:

*Faj, Törökország, Anatólia!
Szolimán-oglu a korbácsot lóbálja,
És sír a török nép, zúg a török tenger.*

(Szirmok a Taurus hegyén)

Muhammad hányódásait, aki Kölcseyvel szólva, nem lelte honját hazájában, pontosabban a két hazájában, nem a kemalisták köztársaságában kell elképzelniünk.

A versvilág alapérzése a hontalanság, alapmotívuma az „örökre s egyre útrakészen-levés”. Ez adja az epikai alapozású versek lírai erezetét. A vándorlás Sinka életmetaforája. Ennek igazolására számos korábbi költeményét idézhetnénk, legyen elég itt életösszegző versének (*Lovasok opál mezőkön*) két sora: „Mert vándorokként éltünk e világon, / kikről nem hallott hírt senki sem”. A vándorlás az élet, a megérkezés a halál. Ennek az életelvnek tömény kifejezése jelenik meg a muzulmán ciklus nyitó darabjában:

*Fátima jó nővér; jó szíved ne fájjon,
bogy Muhammad a nyugtalan útra kelt,
s gyalogolt török földön, vándorol perzsa tájon
...
Csak lépi útak hosszát, miket el nem felejt.
Mennyi út! s az egyik örök e világon.*

(Új lomb hiába nő)

A világnak vándora, mint levelecske, végül hét országba is eljut: „Arábia, Irán, Libánon, Szíria, / s török föld, a drága bolgár vidék / s Magyarország!...” (*Hét ég*). Már az első vers arra késztet, hogy igyekezzünk megérteni ezt a vándort, próbáljunk kapcsolatot teremteni lényegiségével. Mert Muhammad nem csupán kényszerből, a büntetés elől menekülve vagy a megélhetést keresve vándorol. Őt valami kozmikus szükségyszerűség, misztikus vándorösztön űzi-hajtja mindig „hogya újra útra keljek / árnyékom ringatni” (*Síkon és hegyeken*). Sinka emberfelfogása osztozik a Freud előtti eszményített emberkép liberalizmusában, mely szerint az ember alulmaradhat a társadalmi érvényesülésért folytatott életküzdelemben, de tisztában van magával, gondolkodásában, szándékaiban szabad, belső életét szuverén módon alakíthatja. Még bizonyos mértékig Allahtól is független: bár hit-hű muzulmán, de cselekedetei nem eleve elrendeltek (*Hogy menjek Mesbedbe?*). A költő teremtő képzeletében Muhammad megőrzi ember voltának realitását: eljön a pillanat, amikor elfárad, és idilli álmokat sző.

*Folyó, ha fárad, hát – hallgatnak habjai.
Szeretnék én is békülni magammal.
Azt szeretném: jubom kérődzene, enne a töreket
szamaram; fűgefafa suttogna, s kotló beszélgetne
fészken a tojással.⁵*

(Nagy útkról hazatérve)

⁵ Részben hasonló motívumokkal idézte fel a *Pásztorének*ben ifjúkori álmát.

A ciklus úgy zárul, hogy Mohammad nem érkezik „haza”. „Majd megy, ha... ha eljön az ideje” (*Nem tudnék pibenni*). Tervezte-e a költő egyáltalán, hogy lezárja a cselekményt? Nem valószínű, a mozaikos szerkesztésmód nem erre vall. Tételes költői összegzés sem készült, indirekt, némelykor egymásnak ellentmondó utalásokkal kell beérnünk. Muhammad élettapasztalatai ellenére nem változik, ha tetszik, nem fejlődik Egyszer sztoikus belenyugvással summázza: „Óh, bizony, Muhammad, játék, hidd el az élet...” (*Beszélgetés magammal*). Máskor élteti a remény, hogy lesz másként is: „Várj, aga, nekünk is méri még az inga / az időt...” (*Török bivaly*). Egy dialógusban, melyet a szénégető folytat a bölcs Dabó-dájjal az igazságról meg arról, hogy érdemes-e lázadni, a bölcs ezzel az iszlám szellemében fogant példázattal felel:

Ütni? Ereszd le az öklöd, csak nagy a szájad.

A rakkai legelőkön történt:

Rúgott a számár, s oldalát találta el a másik számárnak.

(Üdvözlégy, szénégető)

Sinka a török–arab, illetve a muzulmán környezetet elhithető művészi erővel képes megéleveníteni, holott empirikus élményei nem lehettek, csak másodlagos ismeretei, esetleg víziói. A hitelesség látszatáért sem erőlteti az egzotikus nyelvi fordulatokat, de a legtöbb versben van egy szó, egy hasonlat vagy metafora, amely képes elhitheteni velünk, hogy ott járunk valahol a füge-termő földön, a déli ég alatt a sivatagban vagy a Taurus magaslatain. Ha ilyen szuggesztív, konnotációs elem nincs, akkor a versből kirajzolódó összkép kelti a hitelesség illúzióját. A képzelt tájak opálos derengésben tűnnek fel épp csak annyira, amennyire a hangulat megkívánja. A versek, rövid struktúrájuk és érzelmi hangoltságuk miatt, fogalmi módon, szociológiai élességgel nem hatolnak, nem is hatolhatnak mélyre a társadalmi helyzet ábrázolásában, de amúgy mellékesen, ám annál élénkebb művészi eszközökkel, érzéki módon egyesítve a költői képeket és azok jelentéseit, hírt adnak az élet sivárságáról.

Ez a föld Törökország, a kicsordult pohár,

a szeldszuk bánat, a beteg virág.

Mintba csak a nagy Kirecsköji mocsár

volna az egész. Szegény muzulmán jázmin-ág!

(Arab rózsa, török jázmin)

Nem kétséges, a *Levél brusszai Ibrahimmak* című darab Sinka rejtett tiltakozása a szocialista diktatúra ellen. „Légy ember, ha még a hatalmat szolgálod, / akkor is, és ne szűr-kálódj, brusszai Ibrahim” – kezdi a verset. A *hatalom*, mint divatba jött politológiai szak kifejezés, itt szándékos stílusterés, kilóg a folytatásból, a karó hasonlattal operáló képes beszédből, mely szerint a karó rendeltetése a szőlőtámasz, de a brusszai basi kihegyezett véres karó, bevérrezték a szabadság roncsai. A figyelmeztető, voltaképpen fenyegető kérdés kifejezi a költő reményét, s talán meggyőződését, hogy semmi sem tart örökké:

De, óh, basi, ha elmúlik a parádé

s elfut urad: szólj, te véres, mondd te embertelen:

át tudsz-é majd úszni a Márványtengeren?

Már első kritikuskai felfigyeltek a Sinka-versekben megjelenő, az olvasó számára teljességgel ismeretlen, pogány hangzású bihari-békési helynevekre, amelyek úgy hatottak,

mintha az ázsiai pusztákon vagy Meotisz környékén járnánk. Méltán nevezte ezt az eredeti poétikai hozományt Tornai József a nevek költészetének, a megnevezés szertartásának.⁶ A muzulmán ciklusnak eleve keleti hangulatot kölcsönöz tematikája, amit felerősítenek a földrajzi- és a személynevek (Taurus, Brüssza, Musza-Tyázim, Kirecsköji mocsár, Hákim, Niázi, Ürgüplü stb.), a vallási- és méltóságnevek (Allah, ramazán, basi stb.) használata. Vagy éppenséggel: „Magyarország, kaszpöli rézmadár”. Sinka megnyugtatta Váci Mihályt, hogy mindegyik valóságos, létező fogalom. El kell hinnünk neki, jöllehet például Brüssza város nevét hiába keressük a világatlaszban, ez ma már Bursa. Konstantinopli pedig minden valószínűség szerint magyar népies megnevezése a nagy múltú török városnak.

A keleti költészet egyik üde színfoltja a virágszimbólika. Itt a rózsa, a jázmin, az ibolya, a nárcisz bukkan fel, az első három jelképes funkcióban (*Arab rózsa, török jázmin* stb.). Felűnő Muhammadnak – és nyilván nem mellékes – a „borzas”, másutt „bozontos, bús, árva kis szamarához” való vonzódása, Sinka juhászosztalgiájának „fluiduma” (*Úton, őszi esőben*). Sokat emlegetett színszimbólikája itt is a versek szerves tartozéka, a létérzékelés festői diagnózisa. Ezúttal a *kék* dominál többféle árnyalatban. Akárcsak korábbi költészetében, a távot, a messzeséget jelképezi: „Lobog a kék ég” (az ég máskor „aranygyűrű”). De: „éjjel a távolságnak nincsen kékje”. Az este „szilvakék”, a tenger „kék áradat”. A *kék* színnek a legművészebb poétikai funkcióját a beteg Muhammad pislákoló öntudatfoszlányában véljük felismerni. A fáradt szem, a beszűkült, vizionáló tudat hozza közelbe és kicsinyíti le a messzeség kékjét, amely most egyet jelent ez étellel: „Eszmélet, a kis kék karikán még ne bújj át!” (*Egyedül, betegen a sivatagban*). A karaván naplementekor rózsaszín, este fekete. Az árnyak „opálszínűek”, a bokor sárga.

A muzulmán-versek stilisztikai alapformája a monológ, rendszerint Muhammad beszél, némelykor önmagával (*Beszélgetés magammal*), gyakran önmagáról egyes szám harmadik személyben (*Hét ég* stb.). Ez utóbbi kétségtelenül egy primitívebb, de mindenképpen más társadalmi-kulturális állapot mentalitását kívánja nyelvi tükrözni. A költő egy-két alkalommal akaratlanul kilép hőse belvilágából, például magyarázatként kapjuk: a pasák „a török bárók” (*Hogy menjek Mesbedbe?*). A költemények egy másik csoportja dialógus (*Szegény kis Szelimbök*), illetve féldialógus, mert a válasz rendszerint elmarad (*Nagy kör az égen* stb.). Találkozunk fohással (*Egyedül, betegen a sivatagban*), ráolvasással (*Árulkodó puskaműves*), portréval (*Fukar takács, Tarabusum előtt*), életképekkel (*Gyümölcsárusok, Szénégetők a Taurusban*). E ciklusban erősebb a művészi áttételezés, a jelszerűség, mint akár a *Pásztorénekek*ben, akár az öregkori nagy eposzokban. Íme néhány különösen megragadó kép: „...s poharam a bazárban szívedhez csengetem” (*Vízárus*); „ideje neki még csillagok közt mosdik” (*Nagy kör az égen*); „az eső mennyi hallgatag bimbót bont ki / s virág lesz mind, mosolya a világnak” (*Üdvözlégy, szénégető*); „de veszendő voltam, mint lepkék hajója, / a falevél a vízen...” (*A mély sötétjei között*); „Aranygyűrű eged húzd fel az ujjadra” (*Nem tudnék pihenni*). A Sinkára oly jellemző alakításmód, az élőbeszédhez, a szabad versépitkezéshez közelítő beszédlendület működik ezúttal is. Sok a szabálytalan szótagszámú sor és az enjambement, mégsem szabad-versekkel van dolgunk, hiszen egyes sorok ütemhangsúlyosak, másutt klasszikus verslábtörések tűnnek fel. A rímekről sem mond le, sőt, pazar rímeket penget, szinte minden változatban (például a, b, c, d, a, c, x, a, b, – *Oh, volt nekem szebb is* vagy a, b, c, d, a, b, c, d. – *Amina rossz fia*).

Felvetődik a kérdés, tárgult-e Sinka vilásképe a muzulmán (és a bibliai) versekkel? Új motívumokkal mindenképpen bővült, gazdagodott, bár továbbra sem jelent meg az „intellek-

⁶ Tornai József: Sinka érzékenysége. *Élet és Irodalom*, 1997. okt. 3., 6.

tuális perspektíva”, amelyet az 1960-as években, visszatérése után egyesek szemére lobbantottak, illetve a háta mögött hiányoltak. Vajon jogosan, jogtalanul? Nos, a József Attila-tudatosságú, rendszerbe szerveződött eszmei, gondolati háttér, a tételes metafizikai affinitás, az intellektuális reflexivitás továbbra is hiányzik költészetéből, de ezeket pótolják más értékek. Ahogy például a látvány látomásba, ahogy az egyszerű, kijelentő, referenciális mondat sejtelmes hamvasságba tűnik át, ahogy a bibliai, mitológiai jelenéseket érzékileg megjeleníti, az is mestermunka. A költő különben sem jós, nem vátesz, nem filozófus, feladata nem elméletek, prognózisok szerkesztése, hanem formába rendezi a benne levő legmélyebb jelenlétet, művészi hangot ad érzéseknek és hangulatoknak, melyek a közösség szívében, lelkében visszhangoznak. Márpedig a lírával, az érzéki képgazdagsággal, a képanyag eredetiségével Sinka sohasem maradt adós! Az ő lantján a dal dal maradt, a ballada ballada, a „költőiséget” nem áldozta fel az esszé oltárán. Erre predesztinálta alkata és élményvilága egyaránt, s ő engedelmeskedett tehetsége sugallatának.

Vágtázzunk

BAKÓ ENDRE (1938) dolgozott tanárként, népművelőként, újságíróként. 1990–1994 között a *Hajdú-Bihar megyei Napló* főszerkesztője, korábban az *Alföld* című folyóirat rovatvezetője volt. Utóbbi kötete: *Rejtett vízjelek* (tanulmányok, 2008).